

ГЛАВА 2.5. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ілюхіна В. В.,

*викладач кафедри економіки освіти
НПУ імені М.П. Драгоманова*

В сучасних умовах глобалізації та посилення міжнародної конкуренції країн завданням державної економічної політики є забезпечення умов для формування конкурентних переваг національної економіки, що має забезпечувати їй гідне місце в системі світового господарства.

Актуальність даного питання є особливо високою для української економіки, яка нині характеризується низькими рейтингами конкурентоспроможності та невтішною загальною тенденцією тотального відставання макроекономічних показників від рівня європейських країн. Неконкурентоспроможна національна економіка спонукає до відтоку капіталу, зокрема інтелектуального, посилення міграційних процесів, втрати часу, розвитку відставання технологій та вичерпання природних ресурсів і, зрештою, зниження якості життя населення.

Узагальнюючим показником, що дозволяє ранжувати країни світу за їх здатністю конкурувати на світовому ринку є Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI). Україна в 2019 році втратила дві позиції в цьому Індексі й опустилася на 85-те місце з 141 країни[5].

Кожна успішна країна має свою історію формування конкурентних переваг національної економіки, що базується на природно-географічних, економічних, соціо-культурних чи науково-технологічних особливостях. Жодна країна не стала економічно успішною, не реалізувавши свої конкурентні переваги спершу в реальному секторі, сукупності галузей економіки, які виробляють матеріальні і нематеріальні товари та послуги[2]. Виробництво є тим процесом, що акумулює конкурентні переваги та дозволяє їм реалізуватися в міжнародному поділі праці. Рівень промислового розвитку країни, пануючий технологічний уклад та частка доданої вартості, створена в процесі виробництва, свідчать про конкурентоспроможність національної економіки.

Україна отримала в спадщину значні конкурентні переваги у вигляді наявних природних ресурсів та потужного економічного потенціалу створеного в попередні періоди. Проте, конкурентні

переваги національної економіки України мають певні особливості з огляду на перманентну економічну кризу, що триває з початку процесу трансформації економіки УРСР на ринкові засади. Нажаль, частина з конкурентних переваг української економіки втрачена або не реалізована належним чином.

Теоретично виділяють конкурентні переваги двох рівнів, залежно від джерела та складності створення:

- конкурентні переваги нижчого рівня – це доступна і дешева робоча сила, наявність ресурсів для виробництва, місткість внутрішнього ринку;

- конкурентні переваги високого рівня – це технологічна розвиненість, висока продуктивність праці, інвестиційна привабливість, інтелектуальний базис, патенти, ліцензії, імідж, унікальні виробництва, НДІ. Саме конкурентні переваги вищого рівня здатні вивести країну на передові і незалежні позиції у світовому господарстві.

Охарактеризуємо наявні конкурентні переваги національної економіки України. Отримавши незалежність, українська економіка трансформувалась на ринковий лад, вступила до СОТ та тісно взаємодіяла з МВФ та іншими міжнародними фінансовими організаціями, тим самим відкрила свій ринок до конкуренції з боку розвиненіших економік. Конкуренція з боку більш економічно розвинутих країн призвела до реалізації конкурентних переваг нижчого рівня, тобто тих, що пов'язуються з наявністю природних ресурсів.

До конкурентних переваг, які українська економічна політика останніх років реалізувала в повній мірі, належать природно-кліматичні особливості, сприятливі для ведення сільського господарства.

Приведемо приклад використання цих переваг в сільському господарстві. Статистичним показником, який відображає рівень змін фізичного обсягу виробництва продукції сільського господарства, виробленого за періоди, що обрані для порівняння, є Індекс сільськогосподарської продукції. За останні десятиліття, як бачимо на рис. 1, майже подвоїлась кількість виробленої продукції в сільському господарстві, Індекс сільськогосподарської продукції відносно 2000 року зріс на 84%, що вивело наше сільське господарство на провідні позиції серед галузей української економіки. (Рис.1)

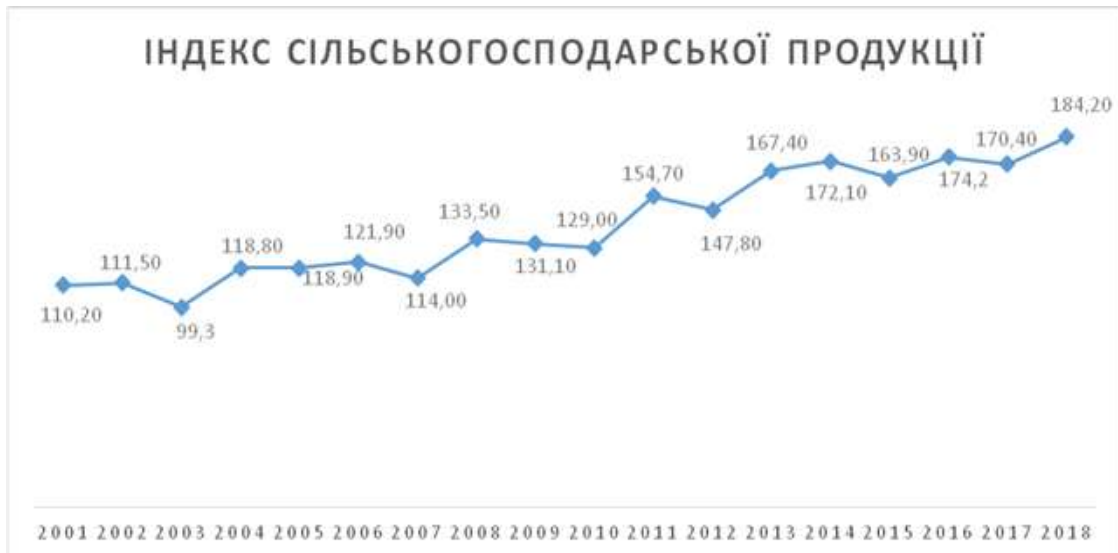

Рис.1 Індекс сільськогосподарської продукції 2001-2018 рр (у відсотках до 2000 року). Складено автором на основі [6].

Реалізація цієї конкурентної переваги відображена в зростанні обсягу експортованої продукції агропромислового комплексу, що вдвічі перевищує надходження від інших галузей, зокрема, металургії та машинобудування. Річний приріст обсягу експорту продукції агропромислового комплексу складає 19%, в той час як зростання експорту продукції машинобудування становить 1%, хімічної промисловості – 3,4%, а легкої маєм результат з від’ємним значенням (-2,6%). (Рис.2)

Рис. 2. Структура експорту товарів з України у 2019 році. Дані: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [4].

Попри безперечні вигоди від наповнення державного бюджету, підтримання торговельного балансу валютними надходженнями, зростання зайнятості в АПК висловлюються побоювання щодо закріплення за Україною сировинної спеціалізації в міжнародному поділі праці. Адже товари, експорт яких найбільше зріс у 2019 році, – це кукурудза, пшениця, залізні руди та концентрати, соєві боби (Рис. 3.)

Понад 70% експорту України – необроблена або з мінімальним рівнем обробки сировина, що свідчить про примітивізацію експорту та зниження його доданої вартості.

Для виправлення ситуації необхідно перенаправить державну економічну політику на формування конкурентних переваг вищого рівня та цілеспрямоване стимулювання експорту українських товарів з високою доданою вартістю.

Рис. 3. Товари, експорт яких збільшився у 2019 році. Дані: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України[4].

Конкурентною перевагою України є її географічне положення. Прагнення України інтегруватися до європейського співтовариства є наслідком культурно-історичної спільності, зумовленої проляганням традиційних торговельних шляхів та тісної економічної взаємодії, принаймні з країнами Східної Європи. Після підписання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом відбулась переорієнтація національного господарства на забезпечення експорту продукції в країни ЄС і з'явилась додаткова можливість реалізувати конкурентні переваги української економіки. У 2019 році 41,5% експортованої продукції з України надходило до країн ЄС [4].

Географічне розміщення України на перетині торговельних шляхів між Європою та Азією, а також її значна територія дозволяє розвивати сферу матеріальних послуг країни. Структура експорту послуг України у 2019 році на 58,3% складалась з надання транспортних послуг. Оскільки надання транспортних послуг передбачає розбудову і модернізацію інфраструктури, інвестування у капітальне будівництво та застосування новітніх технологій, то це сприяє розвитку конкурентних переваг вищого порядку.

Однією з конкурентних переваг України є створений на її теренах ще під час індустріалізації – великий промисловий потенціал національної економіки, який був втрачений за роки ринкової перебудови. Про це свідчить наведений графік з динамікою зміни індексу виробництва промислової продукції в Україні за останні роки:

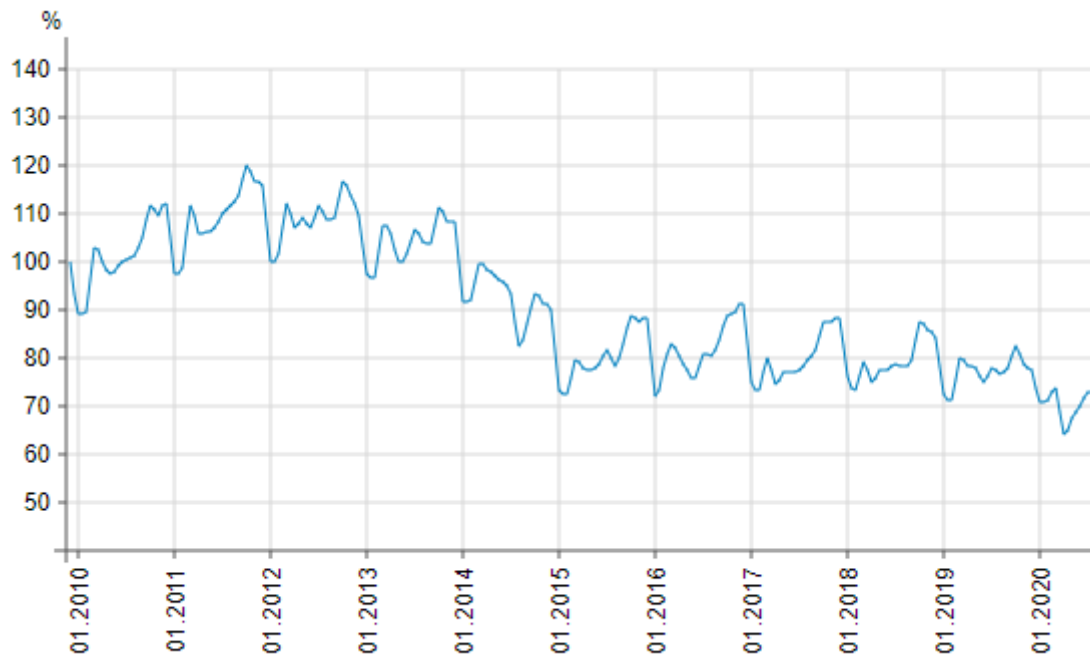

Рис. 4. Динаміка зміни індексу промислової продукції (промвиробництва) в Україні 2010-2020 рр. [3]

Поєднання даних про зростаючу тенденцію у сільському господарстві та регресу промислового потенціалу національної економіки дозволяє зробити висновок про зміну структури економіки, фіксацію за Україною статусу сировинної бази. Втрата промислових потужностей корелюється зі зниженням в економіці продуктивності праці. Висока продуктивність праці є однією з традиційних конкурентних переваг, яку в повній мірі реалізували як європейські так і азійські країни. Кінцевим показником

продуктивності праці є не фактичний обсяг вироблених благ, а їхня ринкова вартість. Якщо за розрахунками Мінекономрозвитку продуктивність праці в Україні щорічно зростає в середньому на 1% на рік, то в порівнянні з високорозвиненими країнами світу ефективність праці в Україні в десятки разів нижча. Зіставлення обсягу ВВП, тривалості робочого року та кількості зайнятого населення виявляє, що за годину український працівник у середньому виробляє товарів та послуг, якщо ж брати до уваги не номінальний, а реальний ВВП, лише на \$2,8. За цим показником українська економіка кардинально відстає від високорозвинених країн та, навіть, від найближчих сусідів зі східної Європи.

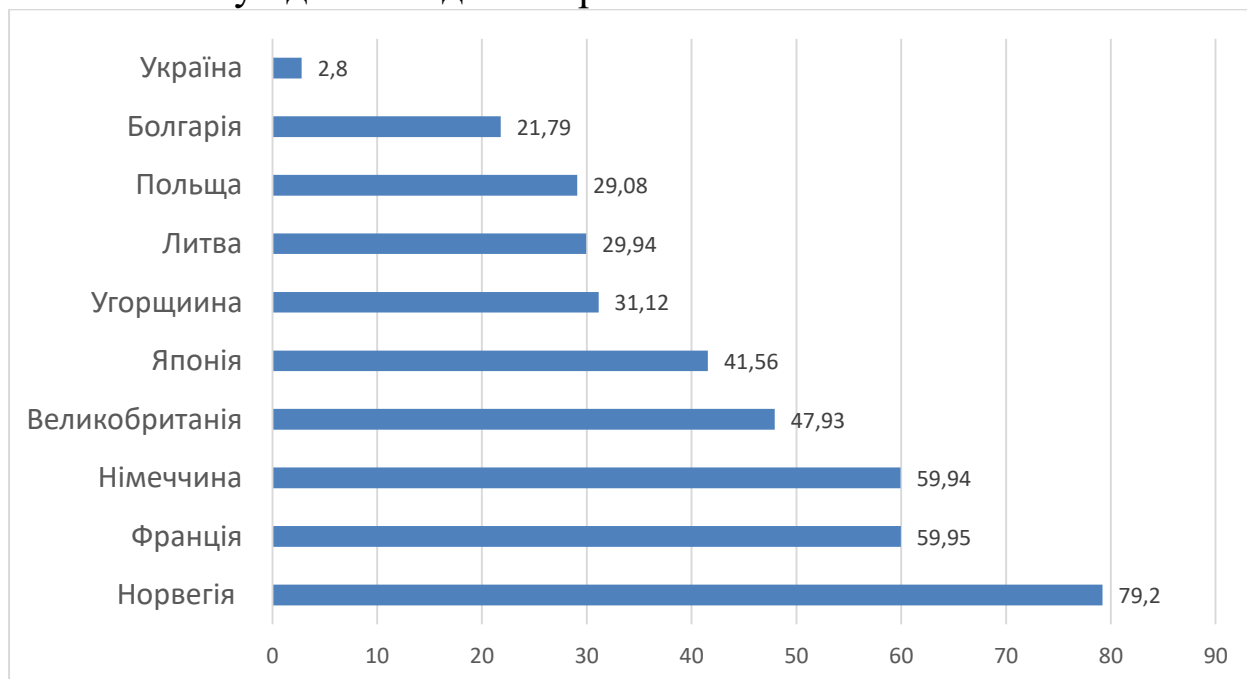

Рис. 5. Продуктивність праці в різних країнах світу в 2016р. (долл. США на 1 робочу годину). Складено за даними [7].

Вагомою конкурентною перевагою для національної економіки є обсяг створеної доданої вартості в процесі виробництва. Доведено неоднорідність видів економічної діяльності за складністю і технологічною озброєністю праці [2]. Коефіцієнт економічної складності (англ. Economic Complexity Index, ECI) - цілісний показник, що характеризує складність і диверсифікованість вироблених та експортованих товарів країни. Цей показник створений для опису національної економічної системи в цілому, а не суми окремих її підприємств. Коефіцієнт економічної складності показує, що знання, накопичені населенням країни і те як вони виражені в структурі промисловості країни, перетворюються в реалізовані конкурентні переваги.

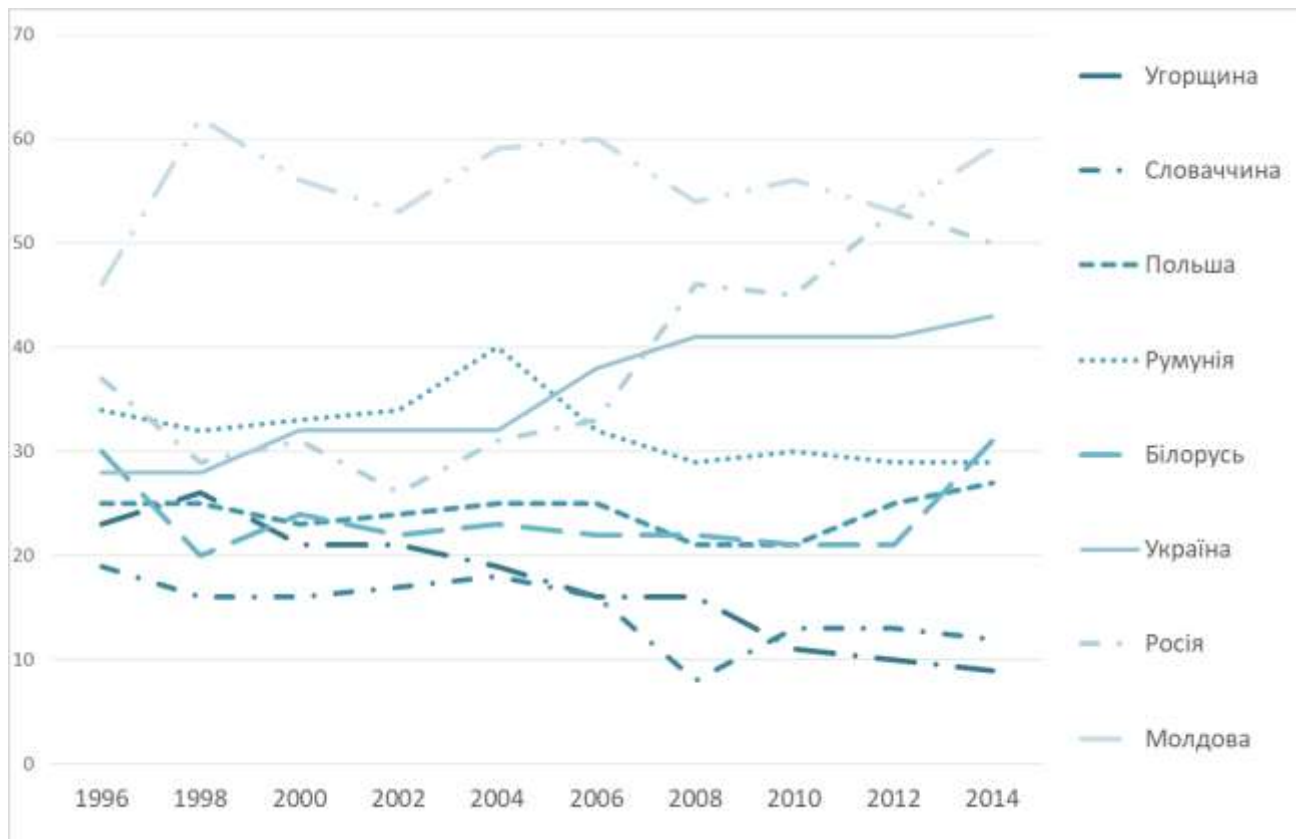

Рис. 6. Коефіцієнт економічної складності (ЕСІ) різних країн за 1996-2014 рр. Складено за даними [8].

Конкурентною перевагою української економіки була можливість спеціалізації і кооперування виробництва (предметної та подетальної) в рамках взаємодії з Росією, зокрема, її величезним потенціальним ринком збуту та широким вибором постачальників. Однак, розрив традиційних виробничих та торговельних зав'язків призвів до згортання промислових, енергетичних, військово-промислових проектів.

Однією з конкурентних переваг, традиційно притаманних Україні, був розмір внутрішнього ринку. Нажаль, під впливом дестабілізації політичної та економічної ситуації в країні, Україна, одна з найбільших за розміром країна Європи та багатомільйонним населенням, зайняла лише 47 в рейтингу Глобальної конкурентоспроможності за показником місткості ринку та програє за цим показником найближчим сусідам: Польщі, яка займає 21 місце, Туреччині – 13 місце в рейтингу з 140 країн[5].

Погіршення соціально-економічного становища та розшарування населення за майновою ознакою призводить до поступової втрати конкурентних переваг в здоров'ї, вищій освіті та професійній підготовці нації. Наприклад, згідно зі щорічним звітом Всесвітнього Економічного Форуму, що формує рейтинг, Україна у

сфері охорони здоров'я посіла —101- місце, а за показником «Вища освіта і професійна підготовка» – 44 місце в рейтингу з 140 країн[5].

Отже, економічна модель України досі побудована таким чином, що країна стала донором сировини, людей і навіть грошей для успішних індустріалізованих економік[1].

Конкурентні переваги вищого порядку можуть бути створені та реалізовані тільки за підтримки та стратегічної взаємодії бізнесу та держави. Приватна власність, що за умовчужанням вважається найефективнішим розпорядником і організатором, нажаль, не зацікавлена в стратегічному формуванні конкурентних переваг національної економіки.

Державна економічна політика має виступити з ініціативою і законодавчим та інституційним шляхом сформувавши інструменти економічного розвитку серед яких:

- скасування пільг та преференцій, що стимулюють розвиток сировинного бізнесу;
- сприяння розвитку індустріальних парків;
- розвиток державно-приватного партнерства;
- створення умов для розвитку малого бізнесу;
- формування банку розвитку для інноваційних підприємств;
- створення експортно-кредитного агентства;
- виконання програми «купує українське» при державних закупівлях;
- перегляд угод про вільну торгівлю та митних тарифів;
- спрямування фінансових інструментів на розвиток.

Принциповим є питання про повернення до індустріалізації країни та припинення її деіндустріалізації, що триває останні роки. Це означає відновлення прогресивних, але майже втрачених Україною, індустрій: літакобудування, суднобудування, виробництво власної сільськогосподарської техніки та інші. Лише «неоіндустріалізація» країни дозволить започаткувати нові економічні зв'язки не тільки з європейськими, а й з азійськими країнами та повернутись, звичайно, після завершення воєнних дій, на ринки в Росії.

Важливим є орієнтація на глобальні ринки не зосереджуючись лише на Європі, де значний конкурентний тиск та лобіювання власних інтересів європейських виробництв унеможливить гармонійний розвиток незалежної української економіки.

Конкурентоспроможність не має бути лише економічною проблемою. Спрямування державної політики на розвиток і

модернізацію власної національної економіки, зокрема, її виробничої сфери, сприяння промислового розвитку, впровадженню інновацій створить мультиплікативний ефект і призведе до розширення внутрішнього ринку, імпортозаміщенню, трансформації структури економіки з сировинної до індустріальної та сприятиме розв'язанню соціальних проблем.

Державна політика формування конкурентних переваг національної економіки має два напрямки:

1. Розвиток експортно-орієнтованих галузей. Зниження конкурентоспроможності цих галузей призведе до втрати зовнішніх ринків і, як наслідок, втрати завантаженості національних виробників.

2. Розвиток галузей, які забезпечують продукцією внутрішній ринок, а, отже, знижують потребу в імпорті.

Досягнення кінцевої мети можливе лише за умови цілеспрямованого формування конкурентних переваг національної економіки, насамперед переваг вищого рівня, та їх подальшої реалізації у міжнародній економічній взаємодії.

У разі, якщо держава самоусувається від вирішення цього питання, перекладаючи його на приватний бізнес, то конкурентна боротьба буде направлена лише на задоволення приватних інтересів, а отже, досягнення короткострокової вигоди шляхом максимальної експлуатації, насамперед, природних конкурентних переваг. Наявний стан свідчить, що без кардинальних змін в економічній політиці відставання розвитку української економіки лише посилюватиметься. Паралельно відбувається втрата і вичерпання ще наявних конкурентних переваг.

Список використаних джерел

1. Галасюк В. В. Державне регулювання трансформації національної економіки : дис. докт. ек. наук : 08.00.03. К., 2019. 389с.

2. Райнерт, Ерік С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними ; пер. з англ. Петра Таращука. К. : Темпора, 2014. 443 с.

3. Індекс промислового виробництва. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/industrial/>.

4. Інфографіка щодо загальних підсумків експорту товарів і послуг. URL: www.me.gov.ua/Documents/Download?id=a4519e1d-d49f-4167-876b-1b544fae85de.

5. Klaus Schwab (2019). The Global Competitiveness Report. *World Economic Forum*. 2019.

URL:www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.

6. Індекси сільськогосподарської продукції. URL:www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/ivp/ivp2020.html.

7. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку. URL: <http://www.oecd.org/>

8. The atlas of economic complexity. URL: <https://atlas.cid.harvard.edu/>

ГЛАВА 2.5. ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

Мамедова Шахла,

аспірантка ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана

В сучасних умовах поширення глобалізаційних процесів за одночасного посилення міжнародної конкурентної боротьби, в якій перемагають лише ті країни, які досягли високого рівня інноваційного розвитку, на пріоритетне місце виходять питання, що стосуються людського фактору економічного зростання.

Вважається, що саме якість людського потенціалу є основним внутрішнім чинником переваг країн, які на сьогодні є конкурентоспроможними «гравцями» на світовому ринку. Адже саме від людського потенціалу та людського капіталу залежать рівень соціально-економічного розвитку країни, темпи науково-технічного прогресу, а також можливості розширеного суспільного відтворення в його соціально-економічних, демографічних, культурно-духовних аспектах.

Як показали численні наукові дослідження, у сучасних умовах успішність розвитку економіки визначається здатністю до продукування інновацій, зростанням ролі людини в відтворювальних процесах, що ставить на перший план проблему формування людського потенціалу та виявлення пріоритетних напрямків його розвитку.